

Themadocument dierenwelzijn

Inleiding

Dieren en dierlijke producten worden op grote schaal gebruikt voor commerciële doeleinden. Dierenwelzijn komt hierbij vaak in het nauw, bijvoorbeeld door gebrek aan leefruimte en aan afleiding, gebruik van een te snel groeiend ras ('plofkippen'), pijnlijke ingrepen, onnodig lijden bij transport en slacht, levend plukken (voor het verkrijgen van dons) of het uitvoeren van dierproeven.

In het geval dat dierenwelzijn een voor de beleggingsportefeuille van een Pensioenfonds relevant onderwerp is, verdient het aanbeveling om beleid te ontwikkelen om de risico's op dierenleed zoveel mogelijk te voorkomen en/of te mitigeren.

Dit themadocument geeft handvatten voor het ontwikkelen van dit beleid en voor de toepassing van dierenwelzijn in de verschillende due diligence stappen conform de OESO-richtlijnen. Hierbij wordt voortgebouwd op reeds bestaande internationale standaarden en richtlijnen voor dierenwelzijn, onder andere van de EU, de OESO/FAO en de International Finance Corporation.

Het themadocument is speciaal voor de toepassing in het beleggingsbeleid van Pensioenfondsen ontwikkeld door World Animal Protection Nederland. Deze NGO is partij van het IMVB-Convenant Pensioenfondsen.

Inhoud

Inhoud	2
1. Dierenwelzijn: relevantie voor beleggers.....	3
2. Risicovolle bedrijfstakken, sectoren en landen.....	4
3. Link met andere thema's.....	5
4. Richtlijnen en verdragen	5
5. Dierenwelzijn & due diligence.....	7
1. Integreer MVB in beleid & managementsystemen.....	7
2. Identificeren en beoordelen van daadwerkelijke en potentiële negatieve impact in de beleggingsportefeuille en bij potentiële beleggingen.....	7
3. Negatieve impacts voorkomen en/of mitigeren	10
4. Monitoring van implementatie en resultaten.....	11
5. Transparantie en communicatie over de aanpak.....	11
6. Zorg voor herstelwerkzaamheden of werk hieraan mee	11

1. Dierenwelzijn: relevantie voor beleggers

Pensioenfondsen zijn zich steeds meer bewust van het belang van dierenwelzijn, en de risico's als gevolg van het niet in acht nemen hiervan door de bedrijven waarin zij beleggen:

- Incidenten zoals varkenspest, stalbranden en undercoverbeelden van misstanden bij slachterijen kunnen leiden tot omvangrijke financiële schade of reputatieschade voor beleggers.
- Daarnaast kunnen ontwikkelingen zoals overheidsbeleid t.a.v. klimaatdoelstellingen (verkleining van de veestapel) op de lange termijn leiden tot tegenvallende rendementen voor beleggers, indien de voedselindustrie onvoldoende in staat blijkt om hierop in te spelen. Andersom kunnen investeringen die leiden tot een verbetering van dierenwelzijn en/of het diversificeren van eiwitgebruik leiden tot een stabielere rendement en/of concurrentievoordeel.
- Tenslotte zijn de gezondheid en het welzijn van mens en dier onlosmakelijk met elkaar verbonden, wat belangrijke risico's met zich meebrengt.¹ Zo is het belangrijk om te beseffen dat de wereldwijde uitbraak van virussen zoals H1N1, SARS en COVID-19, met alle maatschappelijke en economische gevolgen van dien, een verband hebben met handel in, en consumptie van (wilde) dieren.²

Bovendien blijkt er onder pensioendeelnemers breed draagvlak te bestaan voor beleggingsbeleid van pensioenfondsen dat rekening houdt met dierenwelzijn, zo blijkt uit recent onderzoek van I&O Research.

Onderzoek naar voorkeuren van pensioendeelnemers

In 2019 heeft World Animal Protection het onafhankelijke bureau I&O Research onderzoek laten uitvoeren naar de opvattingen over dierenwelzijn onder pensioendeelnemers.

Uit dit onderzoek onder 1619 pensioendeelnemers blijkt dat 83 procent niet wil dat er wordt belegd in bedrijven (in de vee-industrie) die gebruikmaken van plofkippen of kooivarkens. Waar meer dan de helft van de pensioendeelnemers 'zeker' of 'waarschijnlijk' bereid is om 10 euro per maand in te leveren als er diervriendelijker wordt belegd, is maar 42 procent van de deelnemers daartoe bereid als het gaat om het uitsluiten van beleggingen in de tabaksindustrie en 28 procent bij fossiele brandstoffen.

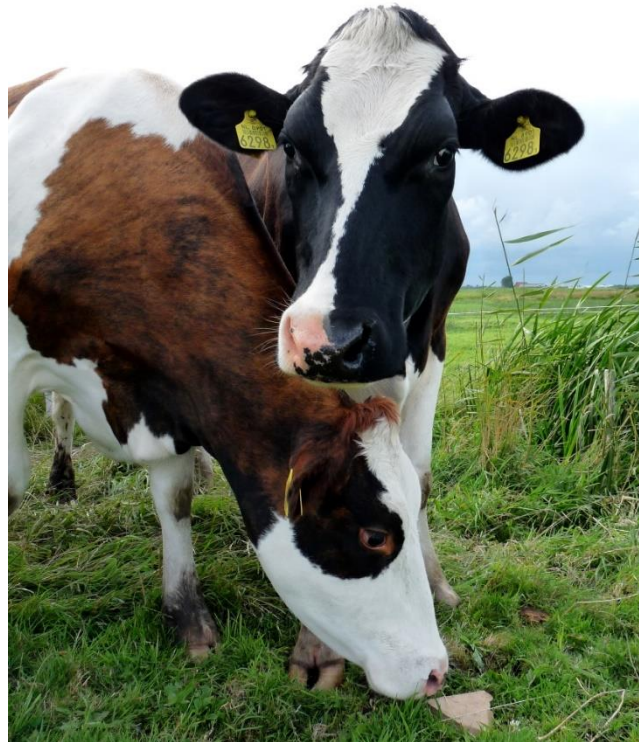
¹ Onder meer de WHO hanteert de 'One Health'-benadering, die ervan uitgaat dat de gezondheid van mens, dier en milieu in samenhang bevorderd moet worden.

² Zie www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2874344/pdf/08-1467_finalCMES.pdf voor zoönosen in het algemeen, en <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7086482/> voor de zoönotische oorsprong van COVID-19.

2. Risicovolle bedrijfstakken, sectoren en landen

De belangrijkste bedrijfstakken en -sectoren met belegbare vermogenstitels waarin dierenwelzijn een rol speelt, zijn:

- **Voedselindustrie** (denk hierbij aan de gehele keten van veehouderij- en visserijbedrijven, slachterijen en verwerkers, toeleveranciers zoals veevoerproducenten, levensmiddelenproducenten, retailers, cateraars, *fast food* restaurants): gebruik van dieren voor vlees, zuivel en eieren.
- **Farmaceutische-, cosmetica- en chemische industrie:** gebruik van dieren voor (vaak onnodige) dierproeven.
- **Kleding, textiel en woonartikelen:** gebruik van dieren voor leer, wol, dons, veren en bont.
- **Toerisme-industrie:** gebruik van wilde dieren voor menselijk vermaak (selfies met tijgerwelpjes, leeuwenjacht, olifantenritjes, zwemmen met dolfijnen, etc.).³

In risicovolle landen kan dierenwelzijn in het geding komen door gebrekkig (of ontbrekend) overheidsbeleid. In de meeste landen, ook in Nederland, geldt dat handhaving van dierenwelzijnswetgeving ontoereikend is. In voorkomende gevallen ontbreekt het zelfs geheel.⁴

Dierenwelzijn in de industrie

Het streven om dierenwelzijn te bevorderen vloeit voort uit de erkenning dat dieren wezens zijn met gevoel en dat zij een intrinsieke waarde hebben. Het gaat er hierbij om dat dieren in goede omstandigheden kunnen leven, geen ongerief ondervinden, positieve ervaringen kunnen opdoen en zich kunnen aanpassen aan veranderende omstandigheden.

Bedrijfsbeleid dient erop gericht te zijn het dier zoveel mogelijk te beschermen tegen menselijke handelingen die het welzijn en de integriteit van dieren aantasten. Om deze reden is het belangrijk dat er in de verschillende productietakken en -ketens duidelijke regels worden gehanteerd die dierenwelzijn beschermen en bevorderen, en dat de toepassing hiervan onafhankelijk wordt gemonitord.

³ Zie het rapport Checking out of cruelty: how to end wildlife tourism's holiday horrors van World Animal Protection voor een analyse van de betrokkenheid van de toerisme-industrie bij dierenwelzijnsmisstanden.

⁴ In Oekraïne, bijvoorbeeld, geldt een moratorium op inspecties van veebedrijven. Uitzonderingen hierop betreffen bedrijven die voor de export produceren, maar deze inspecties mogen louter betrekking hebben op voedselveiligheid en sluiten dierenwelzijnsinspecties uit. Zie: http://ec.europa.eu/food/audits-analysis/act_getPDF.cfm?PDF_ID=13809.

3. Link met andere thema's

Met name in de voedselindustrie is dierenwelzijn nauw verbonden met een aantal andere belangrijke ESG-thema's, zoals: arbeidsomstandigheden, milieuvervuiling (uitstoot van gassen, antibioticumgebruik, bodem- en watervervuiling) en de daaruit voortvloeiende gevaren voor de volksgezondheid, klimaatverandering, zoönosen⁵ en de impact die het verbouwen van veevoer heeft (ontbossing, kunstmest- en pesticidegebruik).

4. Richtlijnen en verdragen

In Europa is er wetgeving die invulling geeft aan dierenwelzijn in diverse bedrijfstakken, maar er bestaan (nog) geen internationaal bindende verdragen die concreet invulling geven aan dierenwelzijn. Veel landen buiten de EU hebben dan ook geen of onvoldoende dierenwelzijnswetgeving. Uiteraard kunnen bedrijven en organisaties hun eigen dierenwelzijnsbeleid voeren. Internationale principes en richtlijnen zijn daarbij vaak richtinggevend. De meest bekende zijn de 'vijf vrijheden' voor dieren in de voedselindustrie en de '3 V's' voor het gebruik van proefdieren:

De vijf vrijheden

Idealiter zijn dieren in de voedselindustrie gevrijwaard van:

1. Dorst, honger en onjuiste voeding; door toegang tot vers water en een dieet om goede gezondheid en kracht te behouden.
2. Fysiek en fysiologisch ongerief; door een goede omgeving aan te bieden, inclusief beschutting en een comfortabele rustplaats.
3. Pijn, verwonding en ziektes; door preventieve zorg of snelle diagnose en behandeling.
4. Angst en chronische stress; door omstandigheden en behandelingen die psychisch lijden voorkomen.
5. Beperking om hun natuurlijk, soorteigen gedrag te vertonen; door voldoende ruimte, geschikte faciliteiten en gezelschap van dieren van dezelfde soort.

De 3 V's

Bij gebruik van proefdieren wordt gestreefd naar:

1. Vervanging: diergebruik wordt vervangen door alternatieven.
2. Vermindering: het aantal dieren dat bij een bepaalde dierproef betrokken is, wordt verminderd.
3. Verfijning: het welzijn van dieren bij een bepaald gebruik wordt verbeterd.

In dit hoofdstuk geven we per bedrijfstak of -sector een overzicht van de belangrijkste richtlijnen en standaarden op het gebied van dierenwelzijn.

⁵ Zoönosen zijn infectieziekten die worden overgedragen van dieren op mensen.

Bedrijfstak of -sector	Standaard of richtlijn
Voedselindustrie	<p><i>EU-wetgeving</i></p> <p>Op EU-niveau bestaat een serie verordeningen en richtlijnen die lidstaten verplicht deze in wetgeving vast te leggen, voor:</p> <ul style="list-style-type: none"> • <u>Landbouwdieren in het algemeen</u> • <u>Kalveren</u> • <u>Varkens</u> • <u>Leghennen en vleeskippen</u> • <u>Transport</u> • <u>Bescherming van dieren tijdens de slacht.</u>
	<p><i>OESO-richtlijnen</i></p> <p>De OESO-richtlijnen zijn voor de agrosector uitgewerkt in de <u>OECD/FAO Guidance for Responsible Agricultural Supply Chains</u>. In deze Guidance wordt voor, wat het onderwerp dierenwelzijn betreft, gerefereerd aan de '5 vrijheden', EU-wetgeving en aan de standaarden van de World Organisation for Animal Health (OIE). Deze laatste zijn gericht op transport, slacht, het houden van een aantal diersoorten en het gebruik van dieren voor (wetenschappelijk) onderzoek.⁶ Naast internationale standaarden en EU-wetgeving wordt in deze Guidance ook gerefereerd aan praktijkstandaarden en certificatie door bedrijven, overheden en maatschappelijke organisaties.</p>
	<p><i>Praktijkstandaarden</i></p> <p>In 2019 heeft een samenwerkingsverband van dierenwelzijnsorganisaties het initiatief genomen voor de ontwikkeling van een internationale praktijkstandaard voor dierenwelzijn in de voedselindustrie, gericht op de financiële sector. Dit FARMS-initiatief heeft <u>Responsible Minimum Standards</u> (RMS) opgesteld. De RMS combineert de belangrijkste internationale richtlijnen en standaarden (zoals hierboven genoemd van de EU en de <u>IFC Good Practice Note</u>) en vertaalt deze naar praktijkstandaarden voor specifieke diergroepen in de voedselindustrie.</p>
Farmaceutische-, cosmetica- en chemische industrie	<p>Binnen de EU bestaat een <u>wettelijke richtlijn dierproeven</u>. Onder meer is het in de EU verboden cosmetica op dieren te testen. Voor medicijnontwikkeling zijn dierproeven slechts toegestaan indien deze bewezen of wettelijk noodzakelijk zijn en er geen gelijkwaardige onderzoeksmethoden bekend zijn die gebruik van proefdieren overbodig maken.</p>
Kleding, textiel en woonartikelen	<p>In de EU vallen de meeste dieren waarvan producten worden gebruikt in textiel en kleding onder <u>de richtlijn voor de bescherming van voor landbouwdoeleinden gehouden dieren</u>. Hierin zijn minimum vereisten opgenomen over het houden van en de omgang met dieren. Daarnaast zijn er nog andere EU verordeningen en richtlijnen, zoals voor <u>zeehondenbont</u> en <u>honden- en kattenbont</u>.</p>
Toerisme-industrie	<p>Richtlijnen van reisbrancheorganisaties (zoals ABTA & ANVR) merken bepaalde attracties met wilde dieren aan als onacceptabel.</p>

⁶ Zie section 7 van: [http://www.oie.int/en/standard-setting/terrestrial-code/access-online/..](http://www.oie.int/en/standard-setting/terrestrial-code/access-online/)

5. Dierenwelzijn & due diligence

Dit hoofdstuk geeft praktische tips voor de toepassing van dierenwelzijn in de zes due diligence stappen die in de OESO-richtlijnen beschreven worden.

1. Integreer MVB in beleid & managementsystemen

Om invulling te geven aan de verantwoordelijkheid om dierenwelzijn te respecteren is het van belang dat pensioenfondsen beleid hebben op dit thema om risico's op betrokkenheid bij negatieve impacts op dierenwelzijn te voorkomen of te mitigeren. Onderstaand kader geeft hierbij richting:

Een goed (beleggings-)beleid op het thema dierenwelzijn houdt onder meer in dat een pensioenfonds:

- in het beleggingsbeleid dierenwelzijn expliciet benoemt en het belang ervan erkent;
- criteria (en indicatoren) benoemt waaraan beleggingen moeten voldoen, om dierenleed te helpen voorkomen en dierenwelzijn te verbeteren (zie ook due diligence stap nr. 2);
- beleggingen met regelmaat analyseert - waarbij gevoelige sectoren, landen en bedrijven worden geïdentificeerd -, prioriteert en (her-)beoordeelt op grond van de ontwikkelde criteria;
- een gedegen risicoanalyse uitvoert om risico's en impacts van een potentiële belegging te beoordelen, met specifiek aandacht voor dierenwelzijn;
- helder communiceert over bij welke activiteiten het pensioenfonds op grond van dierenwelzijnsoverwegingen niet betrokken wil zijn;
- beleggingen in bedrijven wier bedrijfsideeën inherent nadelig zijn voor dierenwelzijn uitsluit en/of een actieve dialoog aangaat met bedrijven die hebben bewezen te handelen op een manier die dierenleed veroorzaakt en daar duidelijke doelstellingen aan verbindt (zie ook due diligence stap nr. 3);
- op zoek gaat naar mogelijkheden voor samenwerking met andere beleggers waar nodig voor effectief engagement, actief aandeelhouderschap en/of uitsluiting.⁷

Verder kan in het beleid rekening worden gehouden met dierenwelzijn door:

- de voorkeur te geven aan beleggingen waarvan de producten of diensten een positieve bijdrage leveren op het gebied van dierenwelzijn of die een duidelijke bijdrage leveren aan de eiwittransitie;
- Het onderwerp dierenwelzijn stelselmatig op te nemen als bespreekpunt in de dialoog met bedrijven en andere beleggers om het belang van het respecteren en verbeteren van dierenwelzijn te benadrukken en het bewustzijn hierover te vergroten (zie ook due diligence stap nr. 3).

2. Identificeren en beoordelen van daadwerkelijke en potentiële negatieve impact in de beleggingsportefeuille en bij potentiële beleggingen

Hieronder wordt een aanbeveling gedaan voor een concrete set van dierenwelzijnsriteria voor de screening van een beleggingsportefeuille op dierenwelzijnsrisico's. Deze zijn afgeleid van internationale richtlijnen en standaarden (zoals EU-wetgeving, IFC Good Practice Note, Responsible Minimum Standards). Hierbij gaat het om een set van minimale criteria op het terrein van dierenwelzijn (oftewel de normatieve ondergrens). Voldoet een bedrijf niet aan deze criteria, dan is dat niet perse een reden voor uitsluiting, maar het vraagt wel van een belegger om richting dit bedrijf (bijv. middels engagement of via de aandeelhoudersvergadering) in actie te komen.

⁷ Een platform voor samenwerking van beleggers dat (mede) betrekking heeft op dierenwelzijn en de eiwittransitie is [FAIRR](#). In 2020 zal World Animal Protection een pilot voor collectief engagement van beleggers m.b.t. dierenwelzijn opstellen en uitvoeren. Pensioenfondsen worden, indien relevant voor hun beleggingsportefeuille, uitgenodigd om hieraan deel te nemen.

Een veelgehoorde opmerking is dat er (nog) geen (volledige) data beschikbaar zijn om bedrijven op onderstaande criteria te screenen. Dit kan echter geen beletsel vormen om toch met dierenwelzijn aan de slag te gaan. Niet screenen betekent immers dat bedrijven zich gevrijwaard waren van een check op hun mogelijke negatieve impact, en ongestoord hun gang kunnen gaan. Juist door actief naar deze criteria te vragen bij bedrijven, data-providers, dierenwelzijnsorganisaties en/of zelf onderzoek uit te voeren, kan de toepasbaarheid van deze criteria verder gerealiseerd worden. Bovendien zijn er meer data beschikbaar dan over het algemeen wordt aangenomen.⁸ Mochten datasets van pensioenfondsen verdere aanvulling op het terrein van dierenwelzijn behoeven, dan kunnen World Animal Protection en aanverwante NGO's daarbij ondersteuning bieden. In onderstaande tabel wordt per criterium verwezen naar relevante bronnen.

Bedrijfstak of -sector	Minimumcriteria
Voedselindustrie	<p><i>Huisvesting:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Geen kooihuisvesting voor leghennen per 2025. Er is een overzicht van bedrijven die hier aan voldoen.⁹ ○ Binnen redelijke termijn overschakelen naar een maximale bezettingsgraad van 30 kg/m² voor vleeskippen. Er is een overzicht van bedrijven die hier aan voldoen.¹⁰ ○ Geen kooihuisvesting voor drachtige zeugen per 2028. Deze informatie is beschikbaar via ngo's.¹¹ ○ Koeien dienen uiterlijk per 2030 toegang te hebben tot weidegang.¹²
	<p><i>Mutilaties:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Pijnlijke ingrepen zoals castratie en het couperen van staarten bij varkens of onthoorning van koeien worden binnen redelijke termijn uitgefaseerd.
	<p><i>Omgevingsverrijking</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ○ De leefomgeving van dieren wordt verrijkt met onder meer stobalen en daglicht voor vleeskippen, stro of ander materiaal voor varkens en legboxen en zitstokken voor leghennen. Bij vleeskippen is hiervoor een overzicht¹³ van bedrijven die hieraan voldoen.
	<p><i>Fokkerij</i></p> <ul style="list-style-type: none"> ○ Bedrijven schakelen op redelijke termijn over op dierenwelzijnsvriendelijker rassen. Bij vleeskippen is hiervoor een overzicht¹⁴ van bedrijven die hieraan voldoen. ○ Bedrijven houden rekening met dierenwelzijn bij het weghalen van jongen bij hun moeder. Bij varkens is deze speenleeftijd minimaal 28 dagen.

⁸ In 2019 heeft de Eerlijke Geldwijzer onderzoek gedaan naar de beleggingen van pensioenfondsen in bedrijven die betrokken zijn bij de productie en consumptie van kippen- en varkensvlees. In het onderzoek is een selectie van bedrijven gemaakt binnen categorieën van vleesproductie en retail op basis van volume en daarmee schaal van de dierenwelzijnsrisico's. De 28 bedrijven met het hoogste risico op dierenwelzijnsschendingen zijn hierbij in kaart gebracht.

⁹ Zie www.welfarecommitments.com met de zoektermen 'Cage-Free', 'Global Cage-free' en 'Japan Cage-Free'. Indien bedrijven niet op de lijst staan in deze bronnen, kan de vraag worden gesteld of ze publiek beschikbaar beleid hebben waaruit blijkt dat ze toch aan deze criteria voldoen.

¹⁰ Zie www.welfarecommitments.com met de zoektermen 'Broiler' en 'Global Broiler'.

¹¹ World Animal Protection en Compassion in World Farming hebben deze informatie beschikbaar. Zie ook <https://cratefreefuture.com/pdf/Gestation%20Crate%20Elimination%20Policies.pdf>

¹² Ter verduidelijking: hierbij gaat het om weidegang gedurende een substantieel gedeelte van het jaar, tenzij dat gezien het klimaat (te koud, te drassig of te heet) vanuit welzijns perspectief niet wenselijk is.

¹³ Zie www.welfarecommitments.com met de zoektermen 'Broiler' en 'Global Broiler'.

¹⁴ Zie www.welfarecommitments.com met de zoektermen 'Broiler' en 'Global Broiler'.

	<p><i>Transport:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> o Maximale duur veetransporten van acht uur.
	<p><i>Slacht:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> o Controversiële bedwelmingsmethoden zoals de waterbadmethode voor pluimvee of CO2-vergassing van varkens worden binnen redelijke termijn uitgefaseerd en vervangen door diervriendelijker alternatieven.
	<p><i>Uitsluiting:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> o Bedrijven zijn niet betrokken bij productie of verkoop van <i>foie gras</i> en haaienvinnen.
	<p><i>Waarborging en transparantie:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> o Bedrijven waarborgen de naleving van hun beleid en toezeggingen via (bij voorkeur jaarlijkse) third-party auditing en rapporteren daar jaarlijks publiekelijk over.
Farmaceutische-, cosmetica- en chemische industrie	<p><i>Dierproeven:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> o Bedrijven beschrijven de toepassing van de 3 V's (Vervanging, Vermindering, Verfijning) in hun beleid en implementeren deze in hun uitvoering. o Geen dierproeven voor cosmetica en andere niet-medische doeleinden. o Geen dierproeven op mensapen. o Dierproeven worden uitgevoerd in lijn met EU-wetgeving.
Kleding, textiel en woonartikelen	<ul style="list-style-type: none"> o Geen productie of gebruik van bont, angora en huiden van exotische soorten zoals slangen, krokodillen en beschermden soorten. o Bedrijven zijn aangesloten bij tracerings- en borgingssystemen met onafhankelijke certificering die garanderen dat dierlijk textiel en materiaal met de hoogst mogelijke zorg voor het dier zijn geproduceerd. o Bedrijven gebruiken geen dons van levend geplukte en/of dwang-gevoederde ganzen en eenden en geen wol van zogeheten 'ge-mulesede' schapen¹⁵ en implementeren tracerings- en borgingssystemen met onafhankelijke certificering om dit te garanderen.

Prioritering van risico's geschiedt, conform de OESO-richtlijnen, op basis van de mate van aantasting van dierenwelzijn (saliency). Deze wordt bepaald door de omvang (het aantal dieren), de duur en de

ernst van de schendingen van dierenwelzijn. Tevens dient de onomkeerbaarheid van de schending of het risico daarop te worden meegewogen. Uiteraard speelt de voorkeur van pensioendeelnemers ook een rol bij prioritering van risico's door pensioenfondsen (zie het reeds genoemde onderzoek naar de voorkeuren van pensioendeelnemers voor investeringen in dierenwelzijn in paragraaf 1).

¹⁵ *Mulesing* is een wrede praktijk, waarbij de huid rond het achterwerk van een schaap zonder verdoving wordt weggesneden.

3. Negatieve impacts voorkomen en/of mitigeren

Op basis van de uitkomsten van de screening en prioritering van de risico's op aantasting van dierenwelzijn, kan het pensioenfonds verschillende maatregelen nemen om deze negatieve impacts te voorkomen of te mitigeren. Namelijk door te stemmen tijdens aandeelhoudersvergaderingen, engagement voeren of overgaan tot uitsluiting. In de tabel hieronder worden deze stappen nader toegelicht voor wat betreft dierenwelzijn.

Stemmen	Door te stemmen op aandeelhoudersvergaderingen kan het pensioenfonds invloed uitoefenen, bijvoorbeeld door resoluties te steunen (of in te dienen) die dierenwelzijn in de bedrijfsvoering of in de toeleveringsketen beogen te verbeteren.
Engagement	<p>Het doel van engagement is om in gesprek te geraken met bedrijven waarin door het pensioenfonds wordt belegd, en die een hoog risico op aantasting van dierenwelzijn vormen.</p> <p>Voorbeelden van engagementvragen op het terrein van dierenwelzijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Wat zijn op het hoogste bestuursniveau de dierenwelzijnsambities, bijvoorbeeld qua uitfaseren van ligboxen voor zeugen, kooihuisvesting voor leghennen, bezettingsgraad van vleeskippen of het aandeel dierlijke producten geproduceerd volgens gecertificeerde dierenwelzijnsstandaarden? Ten aanzien van deze ambities worden de Responsible Minimum Standards van het FARMS-initiative als benchmark aangeraden. • Maken prestatie-indicatoren op het gebied van dierenwelzijn deel uit van de beoordelingsmaatstaven van het management? • Op welke manier monitort het bedrijf de eigen dierenwelzijnscriteria in de praktijk en worden deze prestaties publiekelijk gedeeld? • Hoe zetten bedrijven zich in om overheidsbeleid te beïnvloeden ten aanzien van dierenwelzijn en de eiwittransitie? Dient dit ter verbetering van dierenwelzijn en ondersteuning van de eiwittransitie of is dat daaraan tegengesteld?
Uitsluiting	Wanneer het engagement binnen een redelijke en concreet vastgestelde termijn geen of onvoldoende resultaten oplevert, dan kan het bedrijf worden uitgesloten van beleggingen.

Daarnaast is het mogelijk om door middel van impactbeleggen positieve ontwikkelingen op het gebied van dierenwelzijn te stimuleren. In de volgende tabel worden enkele voorbeelden van impactbeleggen opgesomd:

<p>Impactbeleggen en dierenwelzijn</p> <ul style="list-style-type: none"> • Stimuleren van plantaardige productielijnen bij vleesproducenten en het aanjagen van de consumptie van alternatieve eiwitten door fastfoodbedrijven en retailers; • Stimuleren van zuivel-, eieren- of vleesproducenten die actief inzetten op dierenwelzijn; • Investeren in de uitbreiding van cosmeticamerken die geen gebruik maken van dierproeven; • Investeren in de uitbreiding van duurzame alternatieven voor bijv. leer en dons; • Investeren in de uitbreiding van ecotoerisme met respect voor dierenwelzijn.
--

4. Monitoring van implementatie en resultaten

Bij de monitoring van het due diligence beleid dient speciale aandacht te worden besteed aan:

- De manier waarop de gekozen criteria voor dierenwelzijn effectief zijn toegepast in de *screening* van beleggingen op themarisco's en de keuzes waartoe deze hebben geleid.
- De voortgang en de resultaten van de gekozen engagement en/of mitigatiestrategie met betrekking tot dierenwelzijn.

De beschikbaarheid van data en het hanteren van *key performance indicatoren (KPI's)* is hierbij van belang. De KPI's kunnen worden afgeleid van de gekozen criteria.

5. Transparantie en communicatie over de aanpak

Het pensioenfonds dient verantwoording af te leggen voor het gekozen dierenwelzijnsbeleid en de implementatie daarvan. Hierbij is het van belang dat er goed wordt nagedacht over de indicatoren (KPI's) die dit proces zo transparant mogelijk in kaart brengen (taxonomie).

Ook kan een pensioenfonds proactief communiceren over engagementactiviteiten of uitsluitingen. Dit kan immers een belangrijk signaal afgeven aan andere investeerders, het bedrijf in kwestie en de eigen klanten. Communicatie mag geen risico's voor betrokken belanghebbenden of personeel (bijvoorbeeld in kippenbedrijven of in slachterijen) inhouden.

6. Zorg voor herstelwerkzaamheden of werk hieraan mee

Het instellen van een klachtenmechanisme voor herstel en verhaal is niet van toepassing in het geval van dierenwelzijn. Dit geldt echter wel voor de aanpalende negatieve impacts die bedrijven in met name de voedselindustrie veroorzaken, zoals milieu- en gezondheidsschade (zie paragraaf 3).